

Beszámoló a Fiume a horvát–magyar kiegyezés idején (Rijeka u doba Hrvatsko–Ugarske Nagodbe) című tudományos konferenciáról

Rijeka, 2023. szeptember 15–16.

1907. augusztus 30-án a Pesti Hírlap egy különös történetet közölt a fiumei elitcsoporthoz a magyar államhatalommal szemben megfogalmazott mind élesebb kritikai attitűd-jeivel kapcsolatban. A történet szerint még valamikor az 1890-es évek végén egy fiumei delegáció kopogtatott az akkori miniszterelnök, Bánffy Dezső ajtaján, hogy sérelmeiket elpanaszolják és gyógyírt találnak legfőbb társadalmi és politikai problémáikra, jelesül, a kormány eltúlzottnak érzett centralizációs programjára és a fiumei autonómia megcsorbítására.

A miniszterelnök persze hallani sem akart a fiumeiek panaszairól, és az újság szerint, amikor a küldöttség vezetője „azt találta mondani a vaskezű miniszterelnök előtt, hogy a fiumei kérdést meg kell oldani. Nosza felpattant a nemes báró s így adta-teremtettézte le a fontoskodó tengerparti deputátot: – Micsoda fiumei kérdés? Én ismerek keleti kérdést, német–francia kérdést, orosz–angol kérdést. Ismerek talán még magyar–osztrák kérdést is, de fiumei kérdést nem ismerek. Ám ha uraságtok mégis fiumei kérdést emlegetnek, hát azt is megoldhatom, még pedig igen gyorsan és egyszerűén. Az Önök Piazza Adamich-án¹ jobbra is felállítatok egy üteg ágyút, balra is felállítatok egy üteg ágyút és egy óra alatt szétlövetem egész Fiumét. Tehetem, mert én építettem. Azaz ... Magyarország.”²

A közölt anekdota kétségtelenül számos túlzást és fiktív elemet tartalmaz, azonban több fontos tényezőre ráirányítja a figyelmet. Először is arra, hogy Fiume mellett a tenger már az 1890-es években sem volt csendes. Másodszor arra, hogy igen súlyos, mélyen gyökerező társadalmi, politikai konfliktusok, az állam és a lokális elitek érdekellentétei álltak ezeknek a csörtéknek a hátterében. Mindazonáltal a történet kapcsán legalább még egy kérdés felmerül. Vajon tényleg nem létezett a szövegben említett *fiumei kérdés*, és amennyiben mégis, mit is jelentett pontosan?

Noha a miniszterelnök kitartóan tagadta, más források tanúsága szerint a fiumei kérdés nagyon is létezett, ráadásul nem is egy, hanem rögtön kettő is akadt belőle. Egy „nagy”, amely a kikötőváros közjogi helyzetének és hovatartozásának dilemmái körül forogott, valamint egy „kicsi”, amely viszont a fiumei autonómia eltérő definícióit, határait és megőrzésének, illetve korlátozásának lehetőségeit foglalta magában. A kérdések és a velük együtt járó problémák az egész dualizmus korán áthúzódtak és a különböző

¹ Fiume egyik főtere.

² Veszedelem a tengerparton. Pesti Hírlap, 1907. augusztus 30. 3–4.

kísérletek ellenére megoldatlanok maradtak. Mi több, a horvát, magyar és fiumei felek eltérő érdekei és interpretációi miatt azok csak további konfliktusokhoz vezettek, és jelentősen megnehezítették a kikötőváros történelméről szóló tényeken alapuló, higgadt, tárgyilagos tudományos állam- és nemzetközi párbeszéd folytatását.

Részben ennek köszönhető, hogy Fiume történelme napjainkban is számos olyan feltáratlan témát tartogat, amely nemcsak az egykori Osztrák–Magyar Monarchia utód-államai, de Olaszország számára is megannyi tanulságot hordoz, és a kikötőváros multi-etnikus, multikulturális, többnyelvű mivoltánál fogva a közép-európai államok jövőjére nézve is példát mutat. A dualizmus kori Fiume történetének relevanciáját szemléletesen igazolja a *Fiume a horvát–magyar kiegyezés idején* (Rijeka u doba Hrvatsko–Ugarske Nagodbe) című tudományos konferencia, amelynek 2023. szeptember 15-én és 16-án a Rijekai Egyetem Jogi Kara adott otthont.

A magyar–horvát együttélés legérzékenyebb fejezeteit tárgyaló esemény a Fiumei Egyetem Jogi Karának (Sveučilište u Rijeci, Pravni fakultet), a Horvát Tudományos és Művészeti Akadémia Fiumei Regionális Bizottságának (Zavod HAZU u Rijeci s područnom jedinicom u Puli), a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Összehasonlító Jogi és Jogelméleti Intézetnek, az MTA Szegedi Akadémiai Bizottságának, az ELTE Jogi Karának, valamint a HUN–REN BTK Történettudományi Intézetének és a zágrábi Liszt Intézetnek a szervezésében valósult meg Magyarország Zágrábi Nagykövetségének, a zágrábi Liszt Ferenc Intézetnek és Rijeka Városa, illetve a Tengermellék-Hegyvidék Megye Önkormányzatai támogatásával.

A konferencia szervezőbizottságának horvát részről Željko Bartulović jogtörténész és Maja Polić történész, magyar részről pedig Heka László jogtörténész és Sokcsevits Dénes történész voltak a tagjai. A régóta tervezett és nagy reményekkel várt eseményt hosszas egyeztetések előzték meg, aminek következtében a helyszínen és online formában egyaránt számos kiváló történész, jogtörténész és jogász ismertethette kutatási eredményeit. A meghívottak sorában a szerb Nebojša Randelović, a Niši Egyetem Jogi Kara oktatójának és az olasz Vanni D'Alessio, a Nápolyi II. Frigyes Egyetem kivételes nemzetközi ismeretségnek örvendő professzorának nevével is lehetett találkozni, de az eseményen Horváth Attila és Juhász Imre magyar alkotmánybírók szintén lehetőséget kaptak az előadásra. A rendezvényen a HUN–REN BTK-t Eszik Veronika, Sokcsevits Dénes, valamint Ress Imre, a Magyar Nemzeti Levéltár Ordasi Ágnes, az Országos Levéltár Gazdasági Levéltári Osztály munkatársa képviselte.

A szervezőbizottság a közös múlt legfontosabb tanulságaira fókuszálva, a konferencia fő céljaként a (nemzeti és nemzeti ön)sztereotípiák lerombolását, valamint azzal párhuzamosan egymás kölcsönös, jobb megismerését és megértését, egy hosszú távú tudományos párbeszéd megindítását tűzte ki. Éppen ezért az előadók a hajdanvolt Habsburg Monarchia különböző nációinak *együttélését* helyezték vizsgálódásuk középpontjába. Bár a konferencia hangsúlyja kétségtelenül a dualizmus korára esett, az előadások Mária Terézia korától kezdődően az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásáig tartó időszakig íveltek. Indokoltan, hiszen a horvát–magyar kapcsolatokat, és ezzel együtt a Fiume-kérdést kizárólag a közös birodalom, a Habsburg Monarchia kontextusában lehet és kell

értelmezni. Csak így érthető meg a horvát–magyar kiegyezés megkötésének miéртje, Andrássy Gyula magyar miniszterelnök és az uralkodó, Ferenc József gödöllői informális megállapodása, a kikötőváros bizonytalan államjogi helyzetét bonyolító „fiumei foltozás” visszás ügye, a horvát, a magyar és a fiumei királyi bizottságok egyezkedési kísérlete. És szintén a birodalmi kontextusból kell az uralkodó által 1870-ben elrendelt ideiglenesnek szánt fiumei provizóriumot, annak fennmaradását, majd 1918. évi megszűnését szemlélni.

Az előadók egy része a fentebb említett közös *együttélésnek* a körülményeit és feltételeit, egy másik része pedig a kereteit ismertette. A kutatók a jogi és közigazgatási vonatkozásokon túl a tér- és időbeli, az etnikai, a mentális, a kulturális és a nyelvi határookra is kiterjesztették vizsgálódásaikat, miközben olyan sokat használt, de sokszor nem egyértelműen értelmezett alapfogalmakat is tisztáztak, mint például a *corpus separatum*, *fiumei provizórium*, *statútum*, és *autonómia* vagy éppen a *fiumei kormányzóság*. Az előadók az együttélés témáját elsősorban a horvát–magyar és olasz kapcsolatokra fókuszálva, változatos és izgalmas kérdések felvonultatásával, a hagyományos jogi, közigazgatási és politikai szempontok mellett társadalmi és gazdasági aspektusok felvetésével járták körbe.

Ahogy az előadók rámutattak, a jogi szövegekben és törvényekben előírt elvek, elméletek a gyakorlatban nem mindig – vagy legalábbis nem feltétlenül az elképzelt módon – valósultak meg. Ezért egyértelművé tették, hogy egy árnyaltabb kép kialakításához elengedhetetlen egy többléptékű, többszempontú megközelítési rendszer alkalmazása. Azaz üdvös, hogy a kizárólag felülről, az állam felől közelítő vizsgálatokon túl mind nagyobb számban jelennek meg a társadalomra, az egyes érdekcsoportokra, esetleg bizonyos személyekre koncentráló, de mindenekelőtt levéltári primer forrásokon nyugvó kutatások. Az így felszínre kerülő újabb ismeretek ugyanis jelentősen hozzájárulnak a korabeli sokszor kimondottan összetett és konfúz magyar–horvát–fiumei és olasz kapcsolatok komplexebb értelmezéséhez. Ennek kapcsán többen is hangsúlyozták, hogy a hazai és külföldi levéltárak, valamint együttműködések egyaránt kulcsszerepet játszanak a szervezők vágyott céljaként kitűzött árnyaltabb kép megrajzolásában és az elmélyültebb tudományos párbeszéd folytatásában. Ahogy a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltárának és a Rijekai Állami Levéltárnak évtizedes közös munkája bizonyítja, pozitív, követendő példa máris akad. Jóllehet, az igazán tartós eredmények eléréséhez elkerülhetetlen a már meglévő nexusok gondos, tudatos ápolása, illetve újabb, kölcsönösségen alapuló kapcsolatok kialakítása.

Ugyancsak a komplexitás és egy árnyaltabb kép kialakításának jegyében a konferencián a kikötőváros államjogi helyzetének jogi és közigazgatási dilemmáin kívül szó esett Ivan Voncina, Fiume megye alispánjának állásfoglalásairól és a horvát–magyar kiegyezéssel elégedetlen felkelők szervezkedéséről. Sőt, a horvát Jogpárt célkitűzéseiről, valamint Ferdo Čulinović, az ismert és elismert történészprofesszor nézeteinek kikristályosodásáról, illetve a fiumei olaszok nemzeti, állami és identitásbeli kérdéseiről, a korabeli helyi olasz és horvát nyelvű sajtó működéséről több elgondolkodtató felvetést és történetet lehetett hallani.

Az előadók szintén érdekes információkat közöltek a helyi igazságszolgáltatási rendszerről, a fiumei és a szomszédos, de Horvátországhoz tartozó Sušak oktatási intézményeiről, tanrendjéről és tanítási nyelvéről, illetve a horvát–magyar kiegyezés és Fiume hovartartozásának tankönyvi megjelenítéséről, továbbá a magyar állami szubvenciót élvező Magyar–Horvát Gőzhajózási Társaság üzletpolitikájáról, a lokális, a regionális, valamint az állami gazdasági és kereskedelmi érdekek és célok összehangolásáról. Ez utóbbit azért is lényeges kiemelni, mert bár az állami támogatások hatására a kikötőváros valóban sosem tapasztalt, roppant intenzitású fejlődésen ment keresztül, – mint több előadásból is kiderült – az átalakuló viszonyok és a túlzott etatizmus a fiumei társadalom számára igenis komoly kihívásokat teremtett. Magyarán, a hatalmas beruházások és fejlesztések gyümölcseit nem mindenki és egyáltalán nem egyenlő mértékben arathatta le, ezért az állami és a lokális prioritások és érdekek több téren összeütköztek.

Hasonlóan ambivalens helyzet ismerhető fel a központi kormányzat modernizáló és centralizáló törekvéseiben és az államszervezet felépítésében, azaz a horvát, a magyar és a fiumei intézmények, hatóságok, intézmények és méltóságok hierarchiájában és egymáshoz való viszonyának dinamikájában. Jól példázzák ezt az uralkodó, a horvát szabor és a magyar országgyűlés disputái és a megnyilvánuló szolidaritás, illetve az egyes magyar minisztériumok eltérő preferenciái és a hol egymást támogató, hol egymással versengő megnyilvánulásai. Továbbá a horvát bánok és a fiumei kormányzók, valamint a fiumei podestà vezetése alatt ülésező városi képviselőtestület hatásköri konfliktusai, végül a Fiumei és Magyar–Horvát Tengerparti Kormányzóság és a Tengerészeti Hatóság összefonódó, ám mégiscsak jól megkülönböztetett, speciális igényei.

Az előadásokat Heka László a Srednja Európa kiadó gondozásában horvát nyelven megjelentetett Hrvatsko–Ugarska nagodba (Horvát–magyar kiegyezés)³ című hiánypótló kötetének, valamint Juhász Imre a Heraldika Kiadónál napvilágot látott Fiume – Egy közép-európai város és kikötő a hatalmi érdekek metszéspontjában⁴ című adatgazdag monográfiájának bemutatója kísérte.

Összegezve megállapítható, hogy a kétnapos rendezvény fontos lépcsőfoknak tekinthető a horvát–magyar és olasz tudományos együttműködések sorában, ami valamennyi fél részéről bizton számíthat pozitív és támogató fogadtatásra. Jelképesnek mondható, hogy a város horvát és olasz neve (Rijeka/Fiume) folyót jelent, amely nemcsak elválasztja, de össze is köti a különböző államokat, nemzeteket, csoportokat, egyéneket. A szervezőbizottság az elhangzott előadásokat kiadványban tervezi megjelentetni, valamint a megkezdett dialógust legalább két éveként összeülő, hasonlóan nagy volumenű tudományos tanácskozásokon kívánja folytatni. E kezdeményezés minden bizonnyal a levél-tárak szintjén is együttműködésekhez fog vezetni.

Ordasi Ágnes

³ Ladislav Heka: Hrvatsko–Ugarska nagodba. Srednja Erop, Zagreb 2019.

⁴ Juhász Imre: Fiume - Egy közép-európai város és kikötő a hatalmi érdekek metszéspontjában. Bp., 2020.